॥ माघकाव्यपत्रा १८
पहसर्ग कृतं २है

माघः ०

जगतां निवासः ऽऽधारः २ वसुदेवस्य पिता: कश्यपस्य वेश्मनि २ श्रीर्विद्यते यस्मिंस्तस्मिन् रसवति तदग्नी पुक्ते

हिरण्यगर्भो ब्रह्म ... निवासं कुर्वन् २

स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीरामाय नमः ॥ श्रियः पतिः श्रीमति शासितुं ज
गज्जगन्निवासो वसुदेवसद्मनि ॥ वसन्ददर्शावतरंतमंबराद्धिरण्यग
र्भांगभुवं मुनिं हरिः १ द्विधाकृतात्मा किमयं दिवाकरो विधूमरोचिः किम
यं हुताशनः ॥ गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हवि
र्भुजः पतत्यधो धाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः २ च
यस्त्विषामित्यवधारितं पुरा ततः शरीरीति विभाविताकृतिं ॥ विभुर्वि
भक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यबोधि सः ३ नवानधोधो
बृहतः पयोधरान् समूढकर्पूरपरागपांडुरं ॥ क्षणं क्षणोत्क्षिप्तग
जेंद्रकृत्तिना स्फुटोपमं भूतिसितेन शंभुना ४ दधानमंभोरुहकेसर

हिरण्यगर्भस्य ब्रह्मणः अंगात् उद्भवं जातं

तत्त्वावधारणस्य ... विभुः ... सकल ... निति यावत् ३ अधः समीपस्थित ... शिवं ३

विभक्ताविवि ... सीताव ... मुखादयो ... ३

पद्मकिंजल्कप्रभां २

सादृश्यं २ भस्मधवलेन २ समूढं पुंजितं ... जाते ... इति कोशः २

... उत्क्षिप्तानामोपरि विस्तारिता गजेंद्रकृत्तिश्चर्म येन सतं २

माघः
२

षड्जऋषभगांधारमध्यमपंचमधैवतनिषादाः स्वराः

तैः पृथग्विभिन्न[श्]रुतिमण्डलैः स्वरैः ॥ स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमू

र्छनामवेक्षमाणां महतीं मुहुर्मुहुः १० आदि कुलकं निवृत्त्य सोनुव्र

जतः कृतानतीनतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभःसदः ॥ समासदत्सादित

दैत्यसंपदः पदं महेंद्रालयचारुचक्रिणः ११ पतत्पतंगप्रतिमस्त

पोनिधिः पुरोस्य यावन्नभुवि व्यलीयत ॥ गिरेस्तडित्वानिव तावदुच्च

कैर्जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युतः १२ अथ प्रयत्नोन्नमितानमत्फणैर्धृते

कथंचित्फणिनां गणैरधः ॥ न्यधायिषातामभिदेवकीसुतं सुतेन धातु

श्चरणौ भुवस्तले १३ तमर्घ्यमर्घ्यादिकयादिपूरुषः सपर्यया साधु स

पर्यपूजयत ॥ गृहानुपैतुं प्रणयादभीप्सवो भवंति नापुण्यवतां मनी

सादिता विनाशिता दैत्यसंपदो येन तस्य ३

तडित्वान् ५

परिपूजितवान् १

२

गरुत्मल्लोमतुल्यैः ४ कृपांकं पात्रमाख्याता कृपः स्या दुजकं वल्लः ३ गुल्म

वल्ली तु व्रततीलतेत्यमरः २ ततानां सुतान २

कनककमेखल्लापिशंगमौंजीयुक्तं २ यानुकृमंतरीयकं यस्यातां ३

मुक्तावर्तीर्जुनो नाम मध्यपांडवः तिष्वनिर्मजयोः २ धवलकांतिं २

शरच्चंद्रमरीचिवत्सरोचिर्यस्य तं धवलमित्यर्थः परिणामेन पिंगला २ तुहिनस्थल्या रोहंतीति २

ष्कतीं जटाः शरच्चंद्रमरीचिरोचिषं ॥ विपाकपिंगास्तुहिनस्थलीरु

होधराधरेंद्रं व्रततीततीरिव ५ पिशंगमौंजीयुजमर्जुनछविं वसान

कृष्णमृगचर्म २ मेणाजिनमंजनद्युतिं ॥ सुवर्णसूत्राकलिताधरांवरां विडंवयंतं शिति

नीलांवरस्य रामस्य ४ वाससस्तनुं ॥ विहंगराजांगरुहैरिवायतैर्हिरन्मयोर्वीरुहवल्लितंतु

५ कल्पितयज्ञसूत्रं भिः ॥ कृतोपवीतं हिमशुभ्रमुच्चकैर्घनंघनांते तडितांगुणैरिव ७ नि

स्वभावादेवचित्राणि उज्वलानि सूक्ष्माणि लोमानि यस्य तेन ५ सर्गचित्रोज्वलसूक्ष्मपक्ष्मणा लसद्विसच्छेदसितांगसंगिना ॥ चकासि

स्याच्चमूरुश्चित्रमृगः त्यमरः ३ तं चारुचमूरुचर्मणा कुथेननागेंद्रमिवेंद्रवाहनं ८ अजस्रमास्फा

लितवल्लकीगुणक्षतोज्वलांगुष्ठनखांशुभिन्नया ॥ पुरःप्रवालैरिवपू आघातेन १

रितार्द्धया विभांतमच्छस्फटिकाक्षमालया ९ रसैर्हिराघ्रंदनबांनमस्व

पूरितार्द्धयेनस्थि तया २ भासमानं २ अच्छस्फटिकानामक्षमालया जपमालयेत्यर्थः २

जंब्वा जनिता श्री यस्यास्तस्य। शोभित जांबूनदनन्द्राख्यरं दीपमानमंबरं यस्य सः ४ । स्फटोदोः तौ लांछनवत् छविः यस्य सः ४

समर्पितयाः २ नम्रेन २ स्वीकृतवान् जलानि हरिः

विध्वंस विष्वौपटीयसीनितैनमरुत्वाद्वरिंरजसीदुपः १८ स
कांचनेयत्रमुनेरनुज्ञयानवांबुदश्यामतनुर्न्यविक्षत। उपविष्टवान् २
जिगायजंबूजनितश्रियःश्रियंसुमेरुशृंगस्यतदातदास हरेः पर्युपवेशनसमये कनकांको ... लांछनवत् यस्य सः ४ कठोरकर्कशोपस्तौ ५ ति ध्वनिमंजर्या ४
नं १९ सतप्तकार्तस्वरभास्वरांबरःकठोरताराधिपलांछ
वभासे वाडवाग्नेः ज्योतिर्मिः
नछविः॥ विदिद्युतेवाडवजातवेदसःशिखाभिराश्लिष्टइ
चक्रपाणेः समूहेन तेजसा
वांभसांनिधिः २० रथांगपाणेःपटलेनरोचिषामृषित्वि
संवलिताः नक्षत्रे
षःसंवलिताविरेजिरे॥ चलत्पलाशांतरगोचरास्तरो
इंदोः रात्रौ
स्तुषारमूर्तेरिवनक्तमंशवः २१ प्रफुल्लतापिछनिभैरभी

तरोश्चलत्पलाशाणा मंतरमिति जो चरा यासां ताः २

प्रफुल्लं ... तापिच्छ तमालपुष्पं तत्सन्निभैः १

नारदमुनिः १ विष्टरपीठमासनमिति हैमः ४ अभित श्रितोदयाद्रिपीनतस्य

मुनिकृष्णौ १ नोपविष्टवान् पुराणमुनिकृष्णः १ चिरंभवश्चिरंतनः २

थिणः १४ न यावदेतावुदपश्यदुत्थितौ जनस्तुषारांजनपर्व
ताविव ॥ स्वहस्तदत्ते मुनिमासने मुनिश्चिरंतनस्तावदभिन्य स्वामिमुखेनोपवेशितवान् २
वीविशत् १५ महामहानीलशिलारुचः पुरो निषेदिवान्कंस
कृपविष्टे पुनः ४ कृषः स विष्टरे ॥ श्रितोदयाद्रेरभिसायमुच्चकैरचूचुरच्चंद्र
मसोऽभिरामतां १६ विधाय तस्यापचितिं प्रसेदुषः प्रकाम
मप्रीयत यज्वनां प्रियः ॥ ग्रहीतुमार्यान्परिचर्यया मुहु
र्महानुभावा हि नितांतमर्थिनः १७ अशेषतीर्थोपहृताः शेषतीर्थेभ्यः हृताः २
कमंडलोर्निधाय पाणावृषिणाभ्युदीरिताः ॥ अघौघ

उदकपात्रात् १ अभिलाषवंतः अर्थिनः २ ऋषिणा २

तां वाचमेवोचदच्युतः २५ हरत्यघं संप्रति हेतुरेष्यतः शुभस्य
पूर्वाचरितैः शुभैः कृतं ॥ शरीरभाजां भवदीयदर्शनं व्यनक्ति
कालत्रितयेपि योग्यतां २६ जगत्यपर्याप्तसहस्रभानुना न
यन्नियंतुं समभाविभानुना ॥ प्रसह्य तेजोभिरसंख्यतां गतैर
दस्त्वयानुन्नमनुत्तमं तमः २७ कृतः प्रजाक्षेमकृता प्रजासृ
जा सुपात्रनिक्षेपनिराकुलात्मना ॥ सदोपयोगेपि गुरुस्त्वमक्ष
यो निधिः श्रुतीनां धनसंपदामिव २८ विलोकनेनैव तवा
मुना मुने कृतः कृतार्थोस्मि निबर्हितांहसा ॥ तथापि शुश्रूषु

प्राग्नुष्ठितैः २ — भूतादिकाल त्रितयेपि ३ — दूरीकृतं ४ — श्रोतुमिच्छुः

तदाएकवर्णाविव बभूवतुः उभयप्रभामेल
नादुभयोरपि समाभासोजाममुनोसंगमः
व स्फटिकैः इन्द्रनीलमणिप्रभामेलनप्रायः २

हरिनारदौ २

युगांतकालप्रतिसंहृतात्मजी
वाचनतस्य २

परस्परेणाछुरिता मिलनत्वात् युक्ते छवी ययोस्तौ २

रश्मिभिः

सपद्मपदानां पांसुवत्पांडुभिः

बुभिः स्पुमैः स्वसपद्मपांसुपांडुभिः॥ परस्परेणाछुरितामल
च्छवी तदैकवर्णाविव तौ बभूवतुः २२ युगांतकालप्रति नातिरिच्यंते २
संहृतात्मनो जगंति यस्यां सविकाशमासत॥ तनौ ममुस्तत्र
न कैटभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसंभवा मुदः २३ निदाघधा निदाघे उष्णधामप्रमितं ४
मानमिवाधिदीधितिं मुदा विकाशं मुनिमभ्युपेयुषी॥
विलोचने बिभ्रदधिश्रितश्रिणी स पुंडरीकाक्ष इति स्फुटो प्रसरद्भिः २
भवत् २४ सितं सितिम्ना सुतरां मुनेर्वपुर्विसारिभिः सौधमि प्रासादं २
वाथ लंभयन्॥ द्विजावलिव्याजनिशाकरांशुभिः शुचिस्मि

अधिकादीधितयो यस्य सतं ४

धावल्येन २

उभयोरुपवेशनानंतरं २

द्विजावलिः दंतपंक्तिः सैव व्याजः कपटं सएवासौ निशाकरस्य तस्यांशुभिः २

इति धवलयन् २

तत्र वाधिश्रिता प्राप्ता श्री याभ्यांते ३

स्य: ५ ऽऽवरणां ३ नि... २ जगत्त्रयस्य एकस्य पतिरेकाधिपतिः २
बारांवरतारेणा नूतं २

विकारेभ्यः महदादिभ्यः वह्निः
वह्निर्विकारं प्रपञ्चं २ क वदंति २

5 कथंचन॥ वह्निर्विकारं प्रकृतेः पपञ्चिदुः पुरातनं त्वां पुरु

पूर्वजाः कपिलादयः त्वं सख्या णां
सप्तम: २ षं पुराविदः ३३ निवेशयामासिथ पैरैस्त्वयेद्ध तं फणाभृतां

छादनमेकमोकसः॥ जगत्त्रये कस्य पतिस्त्वमुच्चकैरही उन्नते धुर २

शेषस्य स्तंभमूर्धसु श्वरस्तंभशिरस्सु भूतलं ३४ अनन्यगुर्वीस्तव केन केवलं न विद्यते ऽन्यो गुरुर्यस्याः तस्याः ४

पुराणाया वासौ मूर्तिः तु । स्याः मनुष्याजन्म यस्य सः
संसारनिवर्त्तकैः ३ पुराणमूर्त्तेर्महिमाऽवगम्यते॥ मनुष्यजन्माऽपि सुरासुरानगु ज्ञानादिभिः

निर्भरां करिष्यन् २
णैर्भवान्भवच्छेदकरैः करोत्यधः ३५ त्वच्छकरिष्यन्नतिभा

रभंगुरां मंमं किल त्वं त्रिदिवादवातरः॥ उदूठलोकत्रि उदूठलोकत्रि तंत्रेण त्वया कुदो वितिशायः २

तंपतं गुरुं दरिवी किं पतेत रंत्वया ३६ निजौजसोज्ञासयितुं

ऽतिभरेण यु पूज्या २ प्रतिपक्षेन क्वि पते २ स्वर्गादवतीर्णोऽसि २ स्वतेजसा २
र्जीन स्वरूपप्रदर्शीणां भं ५
गुरां स्वयंभज्यमानां २

गतस्पृहोऽप्यवं ४

स्ताघ्यः ३

इयं वनताः २ विषये विरक्तोपि

रं हंसगरीयसीं गिरीं पवाग्र्य यसि केन तत्प्यते २९ गतस्पृहोऽप्या इमाके २

निश्चीयते धरस्तया

गमनप्रयोजनं वदेति वर्णं व्यवसीयते यया ॥ तनोति नम्रता

उदितमुत्पन्नमुक्तं वा गौरवं मम गौरवं येन सः २

मुदितात्मगौरवो गुरुस्तवैवागमने वंधुच्छतां ३० इति ब्रुवंतं

मुनिः हे पुरुषोत्तम हरिं

तमुवाच स व्रतीन वाच्य मित्यं पुरुषोत्तम त्वया ॥ त्वमेव

प्रत्यक्षीकर्त्तव्यः ५ अस्मात्

साक्षात्करणीय इत्यतः किमस्ति कार्यं गुरु योगिनामपि ३१

अभ्यस्ततया

उदीर्णरागप्रतिरोधकं जनैरभीक्ष्णमक्षुण्णतयाति दुर्गमं

अपवर्गकोतारं धीरस्य प्राप्यस्थानं

॥ उपेयुषो मोक्षपथं मनस्विनः त्वमग्रभूमिर्निरपायसं निरपायः पुनरावृत्तिरहितः संश्रयः प्राप्तिर्यस्याः सा २

प्राप्नुवतः २

श्रया ३२ उदासितारं निगृहीतमानसैर्गृहीतमध्यात्मदृशा

निगृहीतैर्निबद्धचित्तैः २ अध्यात्मं ३ साक्षात्कर्त्तारं २

उदासितारं १

उदीर्णोऽसौ रागो विषयाभिलाषः स एव प्रतिरोधको यस्य सः तं २

१ विषयः निर्भीकं इत्यर्थः २ धुरत्वं २

प्रतिपक्षाः शत्रवः जन्म याभ्यां तासां २

इंद्रसंदिष्टत्वाच्च तथ्यमितिभावः

इंद्रावरजः

विश्वजनेभ्यो हितं २

तस्मात्

तदिंदुसंदिष्टमुपेंद्र यद्वचः क्षणं मयाविश्वजनीनमुच्यते ॥
समस्तकार्येषुगतेनधुर्यतामहिद्विषस्तद्वचनान्निशम्यतां
४२ अभूदभूमिःप्रतिपक्षजन्मनांभियांतनूजस्तपनद्युतेः
दितेः॥ यमिंद्रशब्दार्थनिषूदनंहरेर्हिरण्यपूर्वंकशिपुंप्रच
क्षते ४२ समत्सरेणासुरइत्युपेयुषाचिरायनाम्नःप्रथमा
भिधेयतां॥ भयस्यपूर्वावतरस्तरस्विनामनस्सुयेनद्यु
सदांन्यधीयत ४३ दिशामधीशांश्चतुरोयतःसुरानपास्यतं
रागहृताःसिषेविरे॥ अवापुरारभ्यततश्चलाइतिप्रवादमुच्चैः

दूरे ऐश्वर्य दत्ती रमित्यर्थः ४

इंद्रहिरण्यकशिपुप्रवदांते सोयं ४

चिरकालेन

स्वर्ग पर्यंतं यावत् ख्याति यस्तां गतेन ४

४ रसुरतीत्यसुरः

हिरण्यं देवानां

बलवत्ता

हिरण्यकशिपुं २

निहितः

१ तस्माद्देवदेवानां भयस्योत्पत्ति रभूदित्यर्थः २

इंद्रयमवरुण कुबेरान् २

प्रापुः

तदा

१ अस्थिराः

जनवादं

रागकृष्टाः सत्यः नतुबलादितिभावः २

सेवयामासुः २

दिक्पतीन् २

१ सप्रेमप्रवेशाः २

समाहितचित्तैः २

कंसादीनां १ नागाद्यैः

जगद्धृतामुपाजिहीर्षानमहीतलं यदि। समाहितैरप्यनिरू
पितस्ततः पदं दृशः स्युः कथमीश मादृशां २७ उपप्लुतं पातुम
दो मदोद्धतैस्त्वमेव विश्वंभर विश्वमीशिषे। ऋते रवेः क्षाल
यितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं नभः २८ करोति कंसादि
महीभृतां वधाज्जनो मृगाणामिव यत्तवस्तवं। हरे हिरण्या
क्षपुरःसरासुरद्विपद्विषः प्रत्युत सा तिरस्क्रिया २९ प्रवृत्त
एव स्वयमुज्झितश्रमः क्रमेण पेष्टुं भुवनद्विषामसि। तथा
पि वाचालतया युनक्ति मां मिथस्त्वदाभाषणलोलुपं मनः ३०

तर्हि गोचरं दृष्टः पीडितं कंसादिभिः विना निशातमसा कृष्णेन मलिनं त्यक्तश्रमः

शत्रून् निःसि ३ विश्वंभरत्वादिति भावः ३

कः शक्नुयात् न कोपीत्यर्थः ४

प्रवृत्तोऽसि

वैपरीत्येनोक्तं ३

हिरण्याक्षप्रभृतयो ये असुरास्त एव द्विपास्तेषां द्विषः हन्तुरित्यर्थः २

वाचालं करोतीत्यर्थः २

रहसि १ त्वदाभाषणलुब्धं २

पेष्टुं नाशयितुमित्यर्थः २

त्रसंत्याः कैलासचलनेन बिभ्यत्यास्तुषाराद्रिसुतायाः पार्वत्याः
मा घः ससंभ्रमो यः स्वयंग्रहः प्रियस्याधीनाविना कंठग्रहणं तेनाश्लेषस्त
७ स्तेन यत्सुखं तेन ५

स्वामी भवितुमिच्छुः इति उत्साहात् छेत्तुमिच्छुः

प्रभुर्बुभूषुर्भुवनत्रयस्य यः शिरोतिरागाद्दशमं चिकर्तिषुः॥ अ

उत्प्रेक्षितवान् प्रियसाहसः वरं इच्छानुरूपं

तर्कयद्विघ्नमिवेष्टसाहसः प्रसादमिच्छासदृशं पिनाकिनः॥ ४९॥

उत्थापयन् रावणः कैलासं

समुत्क्षिपन्यः पृथिवीभृतां वरं वरप्रसादस्य चकार शूलिनः॥

त्रिस्थाय ५ प्रत्युपकारं

ऽवचस्कंद ५ त्रसत्तुषाराद्रिसुताससंभ्रमस्वयंग्रहाश्लेषसुखेन निःक्रयं ५०

रमरावतीं ५ वनं मुषाण जयार्थं

पुरीमवस्कंद लुनीहि नंदनं मुषाण रत्नानि हरामरांगनाः॥ वि

विरुध्य इंद्रेण बलवान् रावणः उपद्रवं स्वर्गस्य

गृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्निशं दिवः

गंभीरगमनानि ऐरावतस्य उच्चैःश्रवसः पादक्षेपं

सलीलयातानि न भर्तुरभ्रमोर्न चित्रमुच्चैःश्रवसः पदक्रमं॥

ऽनुधावतः युद्धे रावणेन

अनुद्रुतः संयति येन केवलं बलस्य शत्रुः प्रशशंस शीघ्रतांपर

ऽस्थिर दृष्टिः सूर्यस्येव

अशक्नुवन्सोढुमधीरलोचनः सहस्ररश्मेरिव यस्य दर्शनं॥

रावणस्य नानाविधं

किरिएयो भ्रमुः कपिलापिंगला

नुपभ्रमरस्यमोदयस्यः ३ ७

शौर्यं वंति २ कं चुकावाणवाराह्वी ऽत्यमरः २ स्वरूप शोभैकफलं मुख्यप्रयोजनं येषां तानि पुरादीनि २

दुकीर्तिं देतुकं २ संपदः प्राकारपरिखादिभि रगम्यानि २ लिं २ तीक्ष्णा सैन्यानि

रंघशस्करं स्थिरं यः ४४ पुराणि दुर्गाणि निशातनिम्नावनानि स्व मुधं २

राणि घनानां स्व कंचुकाः ॥ स्वरूपशोभैकगुणानि नाकिनां

गणैस्तमांशकेतदादिनक्रिरे ४५ स संचरिष्णुर्भुवनांतरेषु

यां यदृच्छयाशिश्रियदाश्रयः श्रियां ॥ अकारितस्वे मुकुटो

पलैस्खलत्करैस्त्रिसंध्यं त्रिदशैर्दिशे नमः ४६ सटाछटाभि

न्नघनेन विभ्रता नृसिंह सैंहीमतनुं तनुं त्वया ॥ स मुग्धकांता

स्तनसंगभंगुरैरुरोविदारं प्रतिचस्करे नखैः ४७ विनोद

मिछन्नपदर्पजन्मनोरणेन कंडूं स्वदैः सममेपुनः ॥ हरा

वलोनामनिकाममीपतां वभूव वैरञ्जःसतरंजणा दिवः ४८

प्रभृति ३ मौलिरत्नेषु स्वलंतः करा येषां तैः स्फुरित बद्धांजलिभिरित्यर्थः ५ शरीरं तनुं ७ सारा दर्पोद्दंतःसाक्षी जन्म यस्यास्त स्याः २

सः हिरण्यकशिपुः ४ मुग्धः सुंदरम् ऊर्ध्वोः इति विश्वः स्पनोदं ३ हिरण्यकशिपुः २

स्वधी शमयानकं २ सिंहस्येयं सैंही तां ५ सटानां जीवारोमाणां छटा समूह सैन्य सैन्य नखसटा छटा नखैः मारणारंभेणोद्गमैः २ स्वाधीश्वर मुग्धानां यौवनावस्थानां कांतानां स्तनौ तयोः संगेन भंगुरैः परिक्लिश्यमानैः ५

१ नुष्माः स्वेदोदक विंदवः त एव मौक्तिकानि २ सदा तद्रूदेवैव वसता ३ १ द्रः करोतीत्यह स्करः सूर्यः २

माघः १ ग्रीष्मकाले १ संकुचतिभिः १

भरोनतं शिरः ५७ स्पृशन्सशंकं समये शुचावपि स्थितः कराग्रैरसमग्रपाति
भिः ॥ घनघर्मघर्मोदकबिंदुमौक्तिकैरलंचकारांस्यवधूरहस्करः ५८ क
लाभसमग्रेण गगनेमुंचतामनस्विनीरुत्कंपितुं पटीयसा ॥ विलासिनस्तस्य वि
तन्वतारतिं न नर्मसाचिव्यमकारिनेंदुना ५९ विदग्धलीलोचितदंतपत्रि
काविधित्सया नूनमनेनमानिना ॥ न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं विषाणमे
द्यापिपुनःप्ररोहति ६० निशांतनारीपरिधानधूननस्फुटागसाप्यूरुषुलो
लन्वदुःखः ॥ प्रियेण तस्यानपराधबाधिताः प्रकंपनेनानुचकंपिरे सुराः ६१
तिरस्कृतस्तस्य जनाभिभाविना मुहुर्महिम्नामहसांमहीयसा ॥ बभारवाष्पै
द्विगुणीकृतं तनुस्तनूनपाद्धूमवितानमाधिजैः ६२ तदीयमातंगघटावि

कलाभिः षोडशांशैः समग्रेण संपूर्णेन
विस्तंयता
मानिनीः
उत्कः कर्तुं चतुरेण
रावण स्व
सुमनुतभावः
मैत्वेन २ तेजसां २ उद्गमाणं २
काय

विभिन्नः शंखो निधिभेदो येन सः ॥ हस्तिपक्षे विभिन्नं शंखं च ललाटास्थि यस्य सः ॥ शंखो मकरकच्छपादि... कौशिको वासवो दृष्टः
मनुष्यधर्मा धनदो विमानं चास्य पुष्पकं मानसं तु सरस्तस्य शंखपद्मौ च तन्निधी ॥ काविति ध्वनिमंजरी २
केवलशया मस्तिष्कं धिकंधरं ४

प्रविश्य ... स्माद्रिगुहागृहांतरं निनाय बिभ्यद्दिवसानि कौ-
शिकः पटुस्फुरच्छिलातानि पुरकंठघट्टनाद्विकीर्णलोलाग्नि-
कणं सुरद्विषः ॥ जगत्प्रभोरप्रसहिष्णु वैष्णवं न चक्रमस्याक्र-
मताधिकंधरं ५४ विभिन्नशंखः कलुषीभवन्मुहुर्मदेन दन्तीव
मनुष्यधर्मणः ॥ निरस्तगांभीर्यमपास्तपुष्पकः प्रकंपयामा-
स न मानसं न सः ॥ ५५ रणेषु तस्य प्रहिताः प्रचेतसा सरोष-
हुंकारपराङ्मुखीकृताः ॥ प्रहर्तुरेवोरगराजरज्जवो जवेन कं-
ठं सभयाः प्रपेदिरे ५६ परेतभर्तुर्महिषोऽमुनाऽमुना धनुर्विधातुमु-
त्खातविषाणमंडलः हृतेपि भारे महतस्त्रपाभराद्भारदुःखेन

मनुष्यधर्मणः धनदस्य तत्पुष्पकं ... मानसं ५
निरस्तगांभीर्यमकारित्वमगाधत्वं च यस्य तत् ५
उग्रपरहिंसाप्रभुकृत्यं सुधर्मावैपरीत्यं... तत् २
उत्पाटितं विषाणयोः शृंगयोः मंडलं वलयं यस्य सः २

कृतः विषाणोद्दंतयोः शृंगयोः मंडलाभ्यां विभागाः ... मंडलं वर्तुलं ... सरलासुतः मंडलं वर्तुलं ... प्रचेतसः वरुणः ... उरगराजस्य ... लज्जाभरात्

मा घः
९

समयानिकषा राज्ञौ समीपे त्व अयमत्ताहितिहत्ला मुधः २

स्तुतिवाचन्दुपपद्ध
म्ततान घतने धातोः लट्
तत्तोपवादः।कर्षं स्मरति
कृष्ण गोकुलेवत्स्या
मः इति लृड़ कार्यो २

एवतां स्त्रीहारिणं

स्मरत्यदो दाशरथिर्भवन्भवानमुं वनान्ताद्वनितापहारिणं ॥ पयोधि

हतवान् सीतापतेः

मा बद्धचलत्कुलाचलं विलंघ्य लंकां निकषा हनिष्यति ६८ अ

थोपपत्तिं छलनापरोपरामवाप्य शैलूष इवैष भूमिकां ॥ तिरोहिता

त्मा शिशुपालसंज्ञया प्रतीयते संप्रति सोप्यसः परैः ६९ स बालमा शिशुपाल: ४

सीद्वपुषा चतुर्भुजो मुखेन पूर्णेन्दुनिभस्त्रिलोचनः ॥ युवा कराक्रां

तमहीभृदुच्चकैः प्रतीयते संप्रति तेजसा रविः ७० स्वयं विधाता सु

रदैत्यरक्षसामनुग्रहावग्रहयोर्यदृच्छया ॥ दशाननादीनभिराद्ध

देवतावितीर्णवीर्यातिशयान्हसत्यसौ ७२ बलावलेपादधुनापि पूर्व

वद्वप्रबाध्यते तेन जगज्जिगीषुणा ॥ सतीव योषित्प्रकृतिः सुनि

काव्य
९

घ द्वितैः कटस्थलप्रोषितदानवारिभिः॥ गृहीतदिक्कैरपुनर्निवर्त्ति
भिश्चिराय याथार्थ्यमलंभि दिग्गजैः॥२॥ परस्य मर्माविधमुद्धतांनि
जं द्विजिह्वतादोषमजिह्मगामिभिः॥ तमिद्धमाराधयितुं सकर्णकैः कु
लैर्नभेजे फणिनां भुजंगता॥४॥ तपेन वर्षाः शरदा हिमागमो वसंतल
क्ष्म्या शिशिरः समेत्य च॥ प्रसूनक्लृप्तिं दधतः सदर्तवः पुरेस्य वास्तव्य
कुटुंबितां ययुः॥५॥ अभीदृशां मुखैरपि तस्य सो[illegible]णोः सुरेंद्रवंदीश्वसि
तानिलैर्वीथ्या॥ स चंदनांभः कणकोमलैस्तथा वपुर्जलार्द्रैः पवनैर्न नि
र्ववौ॥६॥ अमानवं जातमजं कुले मनोः प्रभाविनं भाविनमंतमात्मनः
॥मुमोच जानन्नपि जानकीं न यः सदाभिमानैकधना हि मानिनः॥७॥

द्विजिह्वौ सर्पसूचकावित्यमरः ३

वेदिः पुरस्कृता भूमिरित्यमरः २

नराः पुरुषास्त एव शिखिनोऽग्नयस्तेषां त्रयी २

केसरिभिः सिंहैः क्रांतानां त्रिकूटस्य शिखराणां यावुपमासा ५

माघ०

१०

यांसावासदत्सदः २ जाज्वल्यमाना जगतः शांतये समुपेयुषी॥ व्यद्योति
ष्टसभावेद्यामसौ नरशिखित्रयी ३ रत्नस्तंभेषु संक्रांतप्रतिमास्ते चका
शिरे॥ एकाकिनोपि परितः पौरुषेयवृता इव ४ अध्यासामासुरुत्तुंगहेम
पीठानि यान्यमी॥ तैरूहे केसरिक्रांतत्रिकूटशिखरोपमा ५ गुरुद्वया
य गुरुणोरुभयोरपि कार्ययोः॥ हरिर्विप्रतिपत्तिं तमाचचक्षे विचक्ष
णः ६ द्योतितांतःसभैः कुंदकुड्मलाग्रदतः स्मितैः॥ स्नपितेवाभवत्तस्य
शुद्धवर्णा सरस्वती ७ भवद्गिरामवसरप्रदानाय वचांसि नः॥ पूर्वरंगः
प्रसंगाय नाटकीयस्य वस्तुनः ८ करदीकृतभूपालो भ्रातृभिर्जित्वरै
र्दिशां॥ विनाप्यस्मदलंभूष्णुरिज्यायै तपसः सुतः ९ उत्तिष्ठमानस्तु प
रो नोपेक्ष्यः पथ्यमिच्छता॥ समौ हि शिष्टैराम्नातौ वर्त्स्यंतावामयः स च १०

पुरुषाणां समूहो पौरुषेयस्तेन मानुषगणेन परिवृता ८

कुंदमाघ्यभवः पुष्पविशेषः माघ्यं कुंदमित्यमरः॥ कुंदकुड्मलानामग्राणीव दंता यस्य तस्य ५

प्रथमं पूर्वरंगश्च ततः प्रस्तावनेति च॥ आरंभे सर्वनाट्यानामेतत्सामान्यमिष्यते ४

काव्य १०

10

कीनाशस्त्वाकृपणे स्यात् कीनाशो यमकर्षकौ इति ध्वनमंजर्यां २

अवलोपुमांसमभ्येति संनातरेष्वपि ७२ तदेनमुल्लंघितशासनं विधेर्वि
धेहि कीनाशनिकेतनातिथिं॥ शुभेतराचारविपक्रिमापदो निपात
नीया हि सतामसाधवः ७३ हृदयमरिवधोदयादुपोढद्रढिमदधातु पु
नः पुरंदरस्य॥ घनपुलकपुलोमजाकुचाग्रद्रुतपरिरंभनिपीडन
क्षमत्वं ७४ ओमित्युक्तवतोऽथ शार्ङ्गिण इति व्याहृत्य वाचं नभस्तस्मि
न्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविंदोः श्रियं बिभ्रति॥ शत्रूणामनिशं विनाश
पिशुनः क्रुद्धस्य चैद्यं प्रति व्योम्नीव भ्रकुटिच्छलेन वदने केतुश्चका
स्पदम् ७५॥ इति शिशुपालवधे महाकाव्ये प्रथमः सर्गः १ यियक्षमाणेना
हूतः पार्थेनाथ द्विषन्मुरं॥ अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासीत्कार्यद्वयाकुलः
१ गुरुकाव्यानुगां बिभ्रच्चांद्रीमभिनभः श्रियं॥ सार्द्धमुद्धवसीरिभ्याम

ॐ प्रश्नोंगीकृतौ रा आ इति विश्वः ५

केतुर्ग्रहविरा पश्च ध्वजे केतु रुग्गहतः इति ध्वनमंजर्यां ६

यष्टुमिच्छता २

इकारितः॥ पश्चात् तेन॥ युधिष्ठिरेण २

कार्यद्वयेनाकुलः २

शुक्रो दैत्यगुरुः काव्य इत्यमरः २
अपि द्रुसंदेशश्रवणानंतरं २

शिशुपालं प्रति प्रस्थानं कर्तुमिच्छुः २

बलभद्र २ उद्धव ताभ्यां

माघः
१२

मित्रामित्रयोः

शत्रुनतिरस्कृत्य

निर्मलीनं खलीकारः तिरस्कारः

क्रियया उपकारापकाररूपयान्यतरया निर्वृत्तः कृत्रिमः

३३ विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा॥ अनीत्वा पंकतां धूलिमुदकं नावतिष्ठ
ते ३४ ध्रियते यावदेकोपि रिपुस्तावत्कुतः सुखं॥ पुरः क्लिश्नाति सोमं हि सैंहिकेयो
सुरद्रुहां ३५ सखा गरीयान्शत्रुश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः॥ स्यातामित्रौ मित्रे च स
हजप्राकृतावपि ३६ उपकर्त्रारिणा संधिर्न मित्रेणापकारिणा॥ उपकारापकारौ
हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः ३७ त्वया विप्रकृतश्चैद्यो रुक्मिणीं हरता हरेः॥ बद्धमूल
स्य मूलं हि महद्वैरतरोः स्त्रियः ३८ त्वयि भौमं गते जेतुमरौत्सीत्स पुरीमिमां॥
प्रोषितार्यमणं मेरोरंधकारस्तटीमिव ३९ आलप्यालमिदं बभ्रोर्यत्स दारान
पाहरत्॥ कथापि खलु पापानामलमश्रेयसे यतः ४० विराद्धएवं भवता वि
राद्धा बहुधा च नः॥ निर्वर्त्यतेरिः क्रियया स श्रुतश्रवसः सुतः ४१ विधाय वै

स्ववाचा स्वपराक्रमप्रशंसनं २ विज्ञानं वेदना ज्ञानं संस्कारो रूपमेव च भिक्षूणां शाक्यसिंहेन पंचस्कंधाः प्रकीर्तिताः २ रूपवेदनाविज्ञानसंज्ञासंस्काराः पंच स्कंधाः विषयप्रपंचो रूपस्कंधः २ तत्र ज्ञानप्रपंचो वेदनास्कंधः आलयविज्ञानसंतानो विज्ञानस्कंधः नाम प्रपंचः संज्ञास्कंधः । वासनाप्रपंचः संस्कारस्कंधः २

स्वामी अमात्य सुहृत् कोश राष्ट्र दुर्ग बलानि । सहाया साधनोपाया विभागो देशकालयोः विनिपातप्रतीकारः सिद्धिः पंचांगमुच्यते २

चराः पंचांगानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयो । चिरकालमंत्रकरणात्कदाचित् मंत्रभेदो भवति । मंत्रभेदाद्धि न तत्कार्यं दुःखसाध्यं स्यात्तस्मान्मुहूर्तमात्रं ॥ मंत्रो विधेयः ३

पिच्छ योधपदे करचरणादिभिः रूपत्वादितः सर्वांगैः ४

संभवेदपराद्धेषु प्रेषस्तद्दूष्य च्युतशरः २

अज्ञातकार्यस्य । वृथा मंत्रप्रलापः इत्यर्थः २ वल्गितं

च्युतबाणस्य २

समर्थाः । अपयश कृत्यमत्वस्य

पर्यंतं २६ अनिर्लोडितकार्यस्य वाग्जालं वाग्मिनो वृथा ॥ निमित्तादपरा
द्धेषोर्धानुष्कस्येव वल्गितं २७ सर्वकार्यशरीरेषु मुक्त्वांगस्कंधपंचकं
॥ सौगतानामिवात्मान्यो नास्ति मंत्रो महीभृतां २८ मंत्रो योध इवाधीरः
सर्वांगैः कल्पितैरपि ॥ चिरं न सहते स्थातुं परेभ्यो भेदशंकया २९ आ
त्मोदयः परज्यानिर्द्वयं नीतिरितीयती ॥ तदूरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्प
त्यं प्रतायते ३० तृप्तियोगः परेणापि न महिम्ना महीयसां ॥ पूर्णश्चंद्रो
दयाकांक्षी दृष्टांतो त्र महार्णवः ३१ संपदा सुस्थिरंमन्यो भवति स्वल्प
यापि यः ॥ कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य तां ३२ समूलघातमघ्नं
तः परान्नोद्यंति मानिनः ॥ प्रध्वंसितांधतमसस्तत्रोदाहरणं रविः

संवृतैरिति पाठः ४

अंगीकृत्य

वहस्पतित्वं विस्तार्यते ७

यदि दिवृद्धिमाचेष्टतो यस्मात्किंचिदपि कांक्षति स्वल्पार्थः ३

निश्चितार्थमिचे कृष्णोत्तरीयकांतिनीलवर्णी अर्थभूतोरसात्तौसौ इत्यमर पुंडरीकश्रांत्यामुखपद्ममागतान् ३
धकान् २ ११माघः मध्ये पीतत्वंप्रापयन्नित्यर्थः ३ श्रुतपल्लवानामियंसंबंधिनीतां ३

विरोधिवचसो कृदस्यति ऽधिकगंधः
मूकान्वागीशान् समान् २ रेवती
१८ ककुद्मिकन्यावक्त्रांतर्वासलब्धाधिवासया ॥ मुखामोदं मदि
पि कुर्वतं ॥ जडा कृतसंसर्गं
नप्यनुलोमार्था
न्प्रवाचः कृतिनां रया कृतानुव्याधमुद्वमन् १९ प्रोल्लसत्कुंडलप्रोतपद्मरागदलत्विषा
गिरः २८३
॥ कृष्णोत्तरासंगरुचं विदधच्चौतपल्लवीं २० जगाद वदनच्छद्मपद्मपर्यं
पातिनः ॥ नयन्मधुलिहः श्वैत्यमुदग्रदशनांशुभिः २१ श्रुतकुल
12
कं ॥ यद्वासुदेवेनादीनमनादीनवमीरितं ॥ वचसस्तस्य सपदि क्रियाकेवल नजेतुं शक्यते ४
उदारं ५
आदीनवो दोष
मतः इत्यमरः ५ मुत्तरं २२ नैतल्लघ्वपि भूयस्या वचो वाचातिशय्यते ॥ इंधनौघधगप्यग्नि इंधनौघं काष्ठ समूहं दहतीति ४
निर्दोषमित्यर्थः ५
स्वल्पादरमसंधि
ग्धसारवद्विश्व
तोमुखं अप्रस्तोभ त्विषा नात्येति पूषणं २३ संक्षिप्तस्याप्यतोस्यैव वाक्यस्यार्थ
मनवद्यं वक्तृवे टीकारूपाः
स्तुवचविदो विदुः २ गरीयसः ॥ सुविस्तरतरा वाचो भाष्यभूता भवंतु मे २४ षड्गुणाः शक्तय
संधिनीविग्रहो स्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः ॥ ग्रंथानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेधसोऽ २२ का ॥ः
यानमासनं द्वैधमाश्रयः षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमंत्रजाः इत्यमरः पणबंधः संधिरपकारो विग्रहः आसनमुपेक्षणं परस्परावरणं
समाश्रयः एकेन संधिः परेण सह विग्रहं करणं द्वैधीभावः + कोशदंडोत्पतेजाः प्रभावः कर्त्तव्यार्थेषु स्थेयान्प्रयत्न उत्साहः षड्गुणचिंतनं मंत्रः ॥
प्रभुसिद्धिर्मंत्रसिद्धिरुत्साहसिद्धिः ॥ दोषस्थाने वृद्धिरुदयो ... कथ्यते १

युवयोर्मतं श्रयाम श्रूयतां २ पावं नौ अर्थास्तावंति पदानि यस्यां सा तां ३ आङ्पूर्वो ददातिः ग्रहणे भाषते च तस्माराव...तः ३

शिशुपालः चंचं प्रति ममायुधाय... निरर्थकपदरहितं ३ नोदत्तपरं २

न दूये सात्वतीसूनुर्यन्मह्यमपराध्यति ॥ यत्तु दंदह्यते लोकमतो दुःखाकरो

ति मां २१ ममतावन्मतमिदं श्रूयतामंगवामपि ॥ ज्ञातसारोपि खल्वेकः

संदेहयुक्तो भवति

संदिग्धेकार्यवस्तुनि २२ यावदर्थपदांवाचमेवमादायमाधवः ॥ विरराम शत्रोरपराधस्य

महानुभावाः एतेन वीरत्वकथनं

महीयांसः प्रकृत्यामितभाषिणः २३ ततः सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा ॥ रणे न योनुशयः कोपस्तस्मात्स्फुरतीति तेन ४।

रामापरिवत्या ओष्ठबिंबस्य चुंबनेवित्त... उपलक्षितः पवन नीतिशास्त्रविशारदस्य

ओष्ठेनरामोरामो[illegible]बिंबचुंबनचुंचुना २४ विवक्षितामर्थविदस्तत्क्षणप्रतिसंहृतां ॥ प्रा

उद्धवस्य सिद्धांततां ललतेन

पयन्पवनव्याधेर्गिरमुत्तरपक्षतां २५ घूर्णयन्मदिरास्वादमदपाटलितद्युती

॥ रेवतीवदनोच्छिष्टपरिपूतपुटेदृशौ २६ आश्लेषलोलुपवधूस्तनकार्क पुष्पपल्लविनी

श्यसाक्षिणीं ॥ म्लापयन्नभिमानोष्णैर्वनमालांमुखानिलैः २७ दधत्संध्या ...वनमालां विशारदा २

रुणव्योमस्फुरत्तारानुकारिणीः ॥ द्विषद्द्वेषोपरक्तांगसंगिनीःस्वेदविप्रुषः

माघः १३

यदि कश्चिदधिरोति संग्रामं त्वं वनभूतेषु पदं निधत्ते यदि वक्ता नाभिरूप्यते तदा पश्चाद्दुर्लभतेवेति वा काव्यार्थः ७ · प्रणमति ३ · अतिशयेन दूरः २

तृणादल्पं अजहल्लिंगत्वात् नपुंसकत्वं ॥ तृणं नपि वा प्रयोगान्न भीमवत् चतुर्णां जातवेदसां मध्ये उपविश्यति ३ परितश्चादित्यरेदं तपस्यति तस्य तपा ज्ञायते २

एवं त्वमपि यदि तेन सह संधिं करोषि तदा लाघवं ॥ अकीर्तिता यशः ॥ तस्य बाधे नाधिपत्यं ८

13

निराश्रया ७

निर्दयपरहस्तहरणस मृगः ५

यथार्थं तु यथातथमित्यमरः २

(संधिं करोति · गते सति · दृष्टांतः · कातराणां · दीनः)

४९ स्वयं प्रणमतेऽल्पेपि परवायावुपेयुषि ॥ निदर्शनमसाराणां लघुर्बहुतृणं

(मुनेः · केन प्रकारेण)

णं नरः ५० तेजस्विमध्ये तेजस्वी दवीयानपि गण्यते ॥ पंचमः पंचतपसस्तप

नो जातवेदसां ५१ अकृत्वा हेलया पादमुच्चैर्मूर्द्धसु विद्विषां ॥ कथंकारमना

लंबा कीर्तिर्द्यामधिरोहति ५२ अंकाधिरोपितमृगश्चंद्रमा मृगलांछनः ॥

(दंडसाध्ये)

केसरी निष्ठुरक्षिप्तमृगयूथो मृगाधिपः ५३ चतुर्थोपायसाध्ये रिपौ सां

(भवति · स्वेद्यार्हं · अपक्वज्वरं · सामवाक्यानि)

त्वमपक्रिया ॥ स्वेद्यमामज्वरं प्राज्ञः कोंभसा परिषिंचति ५४ सामवादाः स

(विपरीतकोपजनाः · घृतस्य)

कोपस्य तस्य प्रत्युत दीपकाः ॥ प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तोयबिंदवः ५५ गु

णानामायथातथ्यादर्थं विप्लावयंति ये ॥ अमात्यव्यंजना राज्ञां दूष्यास्ते शत्रु

संज्ञिताः ५६ स्वशक्त्युपचये केचित्परस्य व्यसनेपरे ॥ यानमाहुस्तदासी

(स्ववृद्धौ २ · नीतिज्ञाः · उदासीने · व्यसनं विपदि भ्रंश इत्यमरः २)

मातृप्रसवदुःखं वर्जयित्वान किंचित्तस्यास्तस्तोपफलमित्यर्थः ५

यथा शिर्यः गुरुजनसन्निधौ तज्ञाभरणं २

रं साम्येन रोरोयं उदासते॥ प्रदिष्योदर्चिषं कद्दौ शरतेऽभिमारुतं ४२ मनागन
भ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी॥ क्रियासमभिहारेण विराध्यंतं क्षमेत कः ४३
अन्यदा भूषणं पुंसः क्षमा लज्जेव योषितः॥ पराक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्वि
व ४४ मा जीवन्यः परावज्ञादुःखदग्धोऽपि जीवति॥ तस्याजननिरेवास्तु ज
ननी क्लेशकारिणः ४५ पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति॥ स्वस्थादे
वापमानेऽपि देहिनस्तद्वरं रजः ४६ असंपादयतः कंचिदर्थं जातिक्रियागु
णैः॥ यदृच्छाशब्दवत्पुंसः संज्ञायै जन्म केवलं ४७ तुंगत्वमितरा नाद्रौ ने
दं सिंधावगाधता॥ अलंघनीयताहेतुरुभयं तन्मनस्विनि ४८ तुल्येऽप
राधे स्वर्भानुर्भानुमंतं चिरेण यत्॥ हिमांशुमाशु ग्रसते तन्म्रदिम्नः स्फुटं फलं

Margin notes: एकवारेण — परिभवादन्यत्र — निर्लज्जत्वं — अतिक्रामति — पराभवेऽपि ७ — जातिः ब्राह्मणत्वादि क्रिया अध्ययनादि गुणाः शौर्यादिः ८ — समाने २ — भीनु १ — अनाक्रमणीयताकारणं २

द्विसप्ताशिरांसितपांक्ष्वादस्तनप्राप्तत्तत्तच
तत्तशोणितेन उक्षिता निर्क्षिंचतान्नितैः ३

प्रस्तावं आदि रात प्रवसरं दयो॥
प्रस्तावः स्यादवसरे इत्यमरः ५

माघः
२७

व्रजः स्याद्गोकुलं गोपदति १
वीवधः शावः पथि पाथेयेव र्त्तते आसारो मित्रवलं प्रसारो वनतीन घासादा काष्ठादि
एते निरुद्धा यस्यां = सा तां १

इति

यादवः

शिशुपालनगरीं
उपरुन्धंतु माहि
ष्मत्याः रुन्धे ४
यन्तु २

15

समीहते ६४ निरुद्धवीवधासारप्रसारां गा इव व्रजं॥ उपरुंधंतु दाशार्हाः पु
रीं माहिष्मतीं द्विषः ६५ प्राप्यतां विग्रहः सद्यः संबैर्केन्दवैरोचिवा॥ शास्त्रैर्हि
बधिरः छेदप्रोक्षलक्षोणितोक्षितैः ६६ इति संरंभिणो वाणीर्बलस्यालेख्य
देवताः॥ सभाभित्तिप्रतिध्वानैर्भयादन्ववदन्निव ६७ निशम्य ताः शेषग
वीरभिधातुमधोक्षजः॥ शिष्याय बृहतां पत्युः प्रस्तावमदिशद्दृशा॥ ६८
भारतीमाहितभरामथानुद्धतमुद्धवः॥ तथ्यामुतथ्यानुज वज्जगादाग्रेगदा
ग्रजं ६९ संप्रत्यसांप्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना॥ निर्धारितेऽर्थे लेखेन
खलूक्त्वा खलु वाचिकं ७० तथापि यन्मय्यपि ते गुरुरित्यस्ति गौरवं॥ त
त्प्रयोजककर्तृत्वमुपैति मम जल्पतः ७१ वर्णैः कतिपयैरेव ग्रथितस्य स्व

चित्रदेवताः

शेषावतारत्वात् शेषः
बलभद्रः तस्य वाणीः
वाणीः ५ मुद्रितः स्था
पितः भारो गौरवं य
स्यां सा तां उत्यादितम
र्थामित्यर्थः ६

संदेशवाक् वाचिकं
स्यादित्यमरः २

गुरुशीलमनुसरंतीति
प्राचेतसशिष्या इति ५

उतथ्यावरजो जीव इत्य
मरः गुरुवत् ७ नीतिशा
स्त्रानुसारीणि ४

आदराति शयो वर्त्तते २

सविनयं यथा स्यात्तथा नतु द
लधरवत् कोपेन ८

१५

यो मनप्रोदेशः ५

फलभाजि फलं भजतीति फलभाक् तस्मिन् ३
सा अवष्टम्भे निर्दिश्यते ५

अनतिक्रमणीयान् १

निरुध्यमं १

नं त्वामुत्थापयति द्विषं ५७ लिलंघयिषतो लोकान् लंघ्यान् लघीयसः
यादवांभोनिधीन् रुंधे वेलेव भवतः क्षमा ५८ विजयस्त्वयि सेनायाः
साक्षिमात्रेऽपदिश्यतां ॥ फलभाजि समीक्ष्योक्ते बुद्धेर्भोग इवात्मनि ५९
हते हिडंबरिपुणा राज्ञि द्वैमातुरे युधि ॥ चिरस्य मित्रव्यसनी सुदमो दम
घोषजः ६० नीतिरापदि यद्गम्यः परस्तन्मानिनो ह्रिये ॥ विधुर्विधुंतुद
स्येव पूर्णस्तस्योत्सवाय सः ६१ अन्यदुच्छृंखलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियं
त्रितं ॥ सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः ६२ इंद्रप्रस्थगमस्ताव
त्कारि मा संतु चेदयः ॥ आस्माकदंतिसांनिध्याद्वामनीभूतभूरुहः ६३
यजतां पांडवः स्वर्गमवत्विंद्रस्तपत्विनः ॥ वयं हनाम द्विषतः सर्वः स्वार्थं

परस्य व्यसनतामा से ॥ राजा राजसंधेरा ज्ञि ॥ परिक्रमा न्निवर्तयतीत्य पः ॥ भीमसेनेन

साख्यानुसारतः ॥ उदाहृतं ३

मुखेन दम्पतेजीयते सुदमः ४

उद्धतं दूरं कृतं संयतं शास्त्रविधिं येन तत्स्वतंत्रं स्वाधीनं ४

युधिष्ठिरपुरगमनमाक्रियतां भवद्भिरितिशेषः २

युधिष्ठिरयज्ञं करोतु १

अस्मदीयगजनैकटस्थ्यात् नम्रीभूतवृक्षः १

अस्वतंत्रप्राप्ता वदाये श्रुते रेतेन शिशुपालपुरीरोकुपितः २

माघः
९५

15

धाता लब्धार्यमापूषा विवस्वानर्यमा भगः। इंद्रो मित्रो वरुणो द्वादशो विष्णुरुच्यते ६

स्वराष्ट्रचिंता तंत्रं स्यादावापः परचिंतनम्। ... तंत्रं ... आवापः ... तीति तेन॥ ... जेतुं ... बलसाधनमिति ...

वद्धकः

नरुषंत्यर्थाः प्रमादतः॥ इति नोपायसंपाद्याः पिशाचालुं मे गबुम्गान् ८० तंत्रावापवि

दा योगैर्मंडलान्यधितिष्ठता॥ सुनिग्रहा नरेंद्रेण फणींद्रा इव शत्रवः॥ ८१ क

गुरुतरां · मंत्रशक्तिः

रप्रचेयामुत्तुंगः प्रभुशक्तिं प्रथीयसीं॥ प्रज्ञाबलबृहन्मूलः फलत्युत्साहपाद

पः॥ ८२ उदेतुमत्यजन्नीहां राजसु द्वादशस्वपि॥ जिगीषुरेको दिनकृदादित्ये

संपद्यते

ष्विव कल्पते ८३ तेजः क्षमा वा नैकांतं कालज्ञस्य महीपतेः॥ नैकमोजः प्र

कञ्चुकः

सादो वा रसभावविदः कवेः ८४ बुद्धिशस्त्रः प्रकृत्यंगो घनसंवृतिकंचुकः॥

विस्तृतदोषोपि

चारेक्षणो दूतमुखः पुरुषः कोपि पार्थिवः ८५ कृतापचारोपि परैरनाविष्कृ

रोग · दशायां

तविक्रियः॥ असाध्यं कुरुते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा ८६ मृदुव्यवहितं ते

जो भोक्तुमर्थान्प्रकल्पते॥ प्रदीपः स्नेहमादत्ते दशयाभ्यंतरस्थया ८७ नालंबते

अम्यादीन् १ समर्थः १

करेणादुं इत्यत्र नी प्रतेवृद्धं इति करप्रचेयां पादद वृद्धिता ३

उद्यमसमपरिस्पंद विजिगीषुकथं उद्यमं विना जय तीति भावः ४

चारः स्पशः गूढपुरुष इत्यमरः। चारगूढ पुरुषाश्चावसर्पा यथार्ह वर्णिनः॥ गावो गंधेन पश्यंति वेदैः पश्यंति पंडिताः। चारैः पश्यंति राजानः चक्षुर्भ्यामितरे जना इति स्मृतिः ३

जेतुमिच्छुः ४

वर्द्धमानस्य तीव्र निर्गतः उच्यते ग्रसमानस्य तीव्र निग्रहः। बुद्धिप्रतेज या सह प्रज्ञारणमस्य इति ४ ५

अदृश्यत क्रोधः

९५

स्यात्संदेशहरो दूत इत्यमरः ३

दशा वर्त्तीमवस्थायां स्नेहस्तैलादिरसो इति विश्वः १

राज्यांगानि प्रकृतय इत्यमरः। प्रकृतय एवांगानि यस्येति स। उक्तं च स्वाम्यमात्यजनपदकोशदुर्गबलं तथा नीतिज्ञाः [illegible] राज्यांगं ससप्रकृतयः ६

चित्रात्मकं तुल्यं नानारागयुक्तमित्यर्थः । पटीचित्रां अनेकवर्णां ३ शाटीमिव ३

दुःखेन उदाह्रियते इति ॥ सुकुमारामपि अतिघनां मसृणां अनल्पैर्बहुभिः गुणैः प्रसन्नमाधुर्यादिभिः कल्पितां रचितां । पटीपक्षे अनल्पैर्बहुभिः गुणैः तंतुभिः रचितां ३

रैरिव ॥ अनंता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता ७२ बह्वपि स्वेच्छया कामं प्रकी

र्णमभिधीयते ॥ अनुज्झितार्थसंबंधः प्रबंधो दुरुदाहरः ७३ म्रदीयसीमपि घना

मनल्पगुणकल्पितां ॥ विस्तारयंति कुशलाश्चित्रां वाचं पटीमिव ७४ विशेषविदु

षः शास्त्रं यत्तदेवोद्ग्राह्यते परः ॥ हेतुः परिचयस्थैर्ये वक्तुर्गुणनिकैव सा ७५

प्रज्ञोत्साहावतः स्वामी यतेताधातुमात्मनि ॥ तौ हि मूलमुदेष्यंत्या जिगीषो

रात्मसंपदः ७६ सोपधानां धियं धीराः स्थेयसीं खट्वयंति ये ॥ तत्रानिशंनि

षण्णास्ते जानते जातु न श्रमं ७७ स्पृशंति शरवत्तीक्ष्णास्तोकमंतर्विशंति च ॥ बहुस्पृ

शापि स्थूलेन स्थीयते बहिरश्मवत् ७८ आरभंतेऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यग्रा भवं

ति च ॥ महारंभाः कृतधियस्तिष्ठंति च निराकुलाः ७९ उपायमास्थितस्यापि

मंत्रशक्तिः प्रज्ञा उत्साहः क्रमशक्तिस्तौ ४

नीतिशास्त्रविशारदाः ५

कृतावस्थाना:

कदाचिदपि ३

बुध्यंति मितमात्रा न यतीत्यर्थः ३ विचारपूर्वकस्य कार्यस्य सफलत्वादिति भावः २

तीक्ष्णाः सूक्ष्मका सूक्ष्मदर्शिनः कुशाग्रबुद्धयो ३

उपायपोदपस्थाने समीपेचेति विश्वं कार्यतत्त्वस्य मंतरं प्रविशंति । स कतमपि कार्यतत्त्वं जानंतीत्यर्थः

कार्यतत्त्वं न प्राप्यते २ पाषाणवदिति न प्रज्ञातिशय उक्तः २

३

माघः
९६

गुणिना शौर्यादिगुणयुक्तेन कार्मुकपक्षे ज्यागुणसहितेन २

कृतोपकारः कार्मुकपक्षे संयोजितफलकस्ततो मर इत्यर्थः १
सपरिवारः कार्मुकपक्षे सपुंख इत्यर्थः १

1.6

ति॥ राजयक्ष्मेव रोगाणां समूहः स महीभुजां ९६ संपादितफलस्तेन सपक्षः प

रभेदकः॥ कार्मुकेनेव गुणिना बाणः संधानमर्हति ९७ ये त्वन्ये कालयवन

शाल्वरुक्मिद्रुमादयः॥ तमःस्वभावास्तेप्येनं प्रदोषमनुयायिनः ९८ उप

वैघेन ८ जापः कृतस्तेन तानाकोपवतस्त्वयि॥ आशुदीपयितात्योपि साग्नीनेधानि

कार्यस्य अंतप्राप्तं ५ लानिलः ९९ बृहत्सहायः कार्यान्तं क्षोदीयानपि गच्छति॥ संभूयांभोधिमभ्ये

ति महानद्या नगापगा १०० तस्य मित्राण्यमित्रास्ते ये च ये चोभये नृपाः॥

अभियुक्तं त्वयैनं ते गन्तारस्त्वामतः परे १०१ मखविघ्नाय सकलमित्थ

मुत्थाप्य राजकं॥ हंत जातमजातारेः प्रथमेन त्वयारिणा २ संभाव्य त्वामतिभ

रक्षमस्कंधं सुबांधवः॥ सहायमध्वरधुरं धर्मराजो विवक्षते ३ महात्मानो

शोभनाबांधवा यस्य दृशापस्य १

यज्ञभारं वोढुमिच्छति १

९६

दैवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं स्त्री नियतिर्विधिरित्यमरः १ । मद्गुणा संधिविग्रहयानासनसंश्रय द्वैधीभावाख्याते षड्भावः ४

वं शोद्भवस्य ३

देष्टिकतां न निषीदति पौरुषे ॥ शब्दार्थौ सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते ८८ स्थायि

नोर्थे प्रवर्त्तन्ते भावाः संचारिणो यथा ॥ रसस्यैकस्य भूयांसः तथा नेतुर्महीक्षितः ८९

अनल्पत्वात्प्रधानत्वाद्वंशस्येवेतरे स्वराः ॥ विजिगीषोर्नृपतयः प्रयान्ति परिवारतां ९०

अप्यनारभमाणस्य विभोरुत्पादिताः परैः ॥ व्रजंति गुणतामर्थाः शब्दा इव विहाय

सः ९१ यातव्यपार्ष्णिग्राहादिमालायामधिकद्युतिः ॥ एकार्थतंतुप्रोतायां नायको

नायकायते ९२ षाड्गुण्यमुपयुंजीत शक्त्यपेक्षं रसायनं ॥ भवंत्यस्यैवमंगानि स्था

स्नूनि बलवंति च ९३ स्थाने शमवतां शक्त्या व्यायामे वृद्धिरंगिनां ॥ अयथाबल

मारंभो निदानं क्षयसंपदः ९४ तदीशितारं चेदीनां भवांस्तमवमंस्तमा ॥ निहंत्य

रीनेकपदे य उदात्तः स्वरानिव ९५ मा वेदि यदसावेको जेतव्यश्चेदिराडि

यातुं योग्यो यातव्यः पृष्ठि जित्वा दयः पार्ष्णिग्राहप्रजाता राजानः तदादयस्ते षामेव माला तस्यां ५ मध्यमणिरिवाचरति ७

नायकोत्तरे स्त्रे हारमध्यमणावपि तिलिङ्गः ॥ ५ रसायनं शरीररक्षिमयं दोर जायनं निबिडा पिजराख्या भवौष धं इति विश्वः ४ प्राप्य तेऽनेनेति प्रयनं रसायनं ...

अप्रगंसेत्यं विद्यते पेशा राज्ञां २

तदीयं नीतिमभिधाय प्रकृतौ योजयति ... २ तदिति वाक्योपसंहारे पाणि ५ पादादीनि २ व्यायामे व्यापारे षाड्गुण्यप्रयोगे गमनादौ स्वाम्यामात्यादीनि ॥ अविघ्नानि ४

माघः
१७

प्रणिधिश्चरपुरुषः इति हलायुधः २

कार्यविदः — शत्रुजलस्य

त्वां कृत्यविदस्त्रीष्ठपृष्ठतः प्रणिधेयः पदं ॥ विदांकुर्वन्तु महतस्तलं विद्विषदम्भसः

२१ अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना ॥ शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिर

पस्पशा २२ अज्ञातदोषैर्दोषज्ञैरुद्दूष्योभयवेतनैः ॥ भेद्याः शत्रोरभिव्यक्तशास

गतानि — युधिष्ठिरपुरीं — राजवृंदानि

नैः सामवायिकाः २३ उपेयिवांसि कर्तारः पुरीमाजातशात्रवीं ॥ राजन्यकान्यु

सादरं — आत्मनः वैरं कुर्वन्ति ४

पायज्ञैरेकार्थानि चरैस्तव २४ सविशेषं सुते पाण्डोर्भक्तिं भवति तन्वति ॥ वैरायि

असहिष्णवः — मात्सर्यकाराः — राजानः — शत्रुमध्ये — वसंतमाल्लाछंदः

तारस्तरलाः स्वयं मत्सरिणां परे २५ यदद्वीत्स विदो विपदो मध्ये सन्त संबुद्धिपु

काकसमूहात् — कोकिलैः — शिशुपालात्

जो पि भूभुजः स्युः ॥ बलिपुष्टकुलादिवान्यपुष्टैः पृथगस्मादचिरेण भावि

भविष्यति — द्रुतविलंबित — प्रेरितः — प्रेरितदुर्बलपक्षपरिवारः

ता तैः २६ सदजन्वापलदोषसमसमुद्धतस्खलितदुर्बलपक्षपरिग्रहः ॥ तव दुरास १७

अपगतास्पशा चरा यस्यासा राजनीतिः । अनात्रानुरूपप्रयोजना ॥ अनुत्सूत्रः सूत्रानुसारी पदन्यासो श्रीकरणादियोगो यस्यांसा ॥ अन्यत्र । सूत्रानुसारिणी पदन्यासौ यस्यां सा ॥

सती प्रभाना वृत्तिर्व्यवसायो यस्यां सा ॥ सती शोभना वृत्तिकारिकाः यस्यां सा ॥ संततिरम्यास्तिबंधनानि शासनपादकादीनि यस्यां सा ॥ अन्यत्र संततिरम्यास्तिनिबंधनानि

धातुपाठोणादिशिक्षापरिभाषासूत्रकादीनि यस्यां सा २

अभिमतानि ध्यानानि सिद्धये २ कृदस्याभिप्रायस्यानुवृत्या चित्तानुरोधेन दुःसाध्याः २

[अभिमतान]
नुगः क्रांतिभजमानानरीनपि॥ सपत्नीः प्राप्य यत्यर्थि सिंधवो नगनिम्नगाः ४

न्विरोदपि बलात्कारो बलिनः सिद्धये रिपुं॥ कृदानुवृत्ति दुःसाध्याः सुहृदो वि

[त्वं] [देवानां कृताय] [देवानां]
मनीकृताः ५ मन्यसे रिपवः श्रेयानं प्रीतये नाकिनामिति॥ पुरोडाशभुजामिष्ट

यज्ञकारणमेवतेषां वत्सभक्षितप्रायैः २

[रतिशयेन] [संबोधने] [हविर्ददति]
मिष्टं कर्तुमलंतरां ६ अमृतं नाम यत्संतो मंत्रजिह्वेषु जुह्वति॥ शोभैव मंदर

क्षुब्धो मथानदंडस्यादितिधरणि॥ मंदर क्षुब्धेन मंदराचलमथनेन क्षुभितस्य विलोडितस्याम्भोनिधेः समुद्रस्य यावर्णना सा ७

[पालनीयं] [पूज्यायै] [अंगीकृतं]
क्षुब्धक्षुभितांभोधिवर्णना ७ प्रतीक्ष्यं तत्प्रतीक्ष्यायै पितृष्वस्त्रे प्रतिश्रु

[मर्ममेदका]
तं॥ सहिष्ये शतमागांसि सूनोस्त इति यत्त्वया ८ तीक्ष्णा नारुंतुदा बुद्धिः कर्म

[स्वयंकृतप्रसादो वधिरस्यतापस्य तस्य २]
शांतं प्रतापवत्॥ नोपतापि मनः सोष्मं वागेका वाग्मिनः सतः ९ स्वयं कृतप्रसा

[चैद्यस्य] [सूर्यः]
दस्य तस्याह्नो भानुमानिव॥ समयावधिमप्राप्य नांतायालं भवानपि १० कृ

माघः
१८

देदीप्यमानशीर्वणीकृणाभरणेभ्यो गारु
डमणिकांत्या ३ ॥ मं चाचल स्वं गाग्रिणप दाहननेतेन पाउनेजनानेमेत्यतेन अतिवद्धतेन ४

गोवर्द्धनस्य ३ मानं भासां यालनः २

बालत्वयोग्यमयूरबर्हचामर
बंधनमिव ३

18

श्रियमंबुराशेः ३ त्विड्भिर्यस्योपरि मौलिभाजां भाभिर्मणीनामनणीयसीभिः ॥
अनेकधा तु च्छुरिताश्मराशेर्गोवर्द्धनस्याकृतिरन्वकारि ४ तस्योल्लसत्कांचनकुं
डलाग्रप्रत्युप्तगारुत्मतरत्नभासा ॥ अवाप बाल्योचितनीलकंठपिच्छावचूडाकल
नामिवोरः ५ तमंगदे मंदरकूटकोटिव्याघट्टनोत्तेजनया मणीनां ॥ वंदीपसादी
प्तिवितानकेन च कासयामास तुरुल्लसंती ६ निसर्गरक्तैर्वलयावनद्धताम्राश्म
रश्मिच्छुरितैर्नखाग्रैः ॥ व्यद्योततां धामि मुरारिवक्षो विक्षोभजास्त्रकुसुमपितैरिवासौ ७
उभौ यदि व्योम्नि पृथक्प्रवाहावाकाशगंगापयसः पतेतां तेनोपमीयेत तमालनीलमा
मुक्तमुक्तालतमस्य वक्षः ॥ तेनांभसां सारमयः पयोधेर्दध्ने मणिर्दीधितिदीपिताशः अं

सागरस्य घनकांति
दरिवादवः प्रख
लाजाताः ततोगा
रत्नान्युत्तेजिता

कौस्तुभः मुक्तावल्या गंगाप्रवाहः २

दुरभिभवपराक्रमवक्त्रो
उद्धवपौरुषदर्शने तत्परः १

समीपपतंकरालभाविततमराः १

प्राप्नोतु शत्रुसमूहः १ मालिनी विशकलितार्थां उद्धवे

19

दवीयसि विभावसौ यल्लभते तल्लभतां स सुहृद्गणः १७ इति विशकलितार्थामौद्धवीं वाच

प्राप्तनीतिपदवीं दुर्नीतेः रोधकां उत्तस्थौ

मेनामनुगतनयमार्गामर्गलां दुर्नयस्य ॥ जनितमुदमुदस्थादुच्चकैरुच्छ्रितोरःस्थल

प्रमाणापन्न वासुदेवः

निपतनिषसश्रीश्रितांमुमुक्षुवान्नः १८ इति श्रीशिशुपालवधे महाकाव्ये श्रीअंके

उत्तरां दिशं

माघकृतौ उद्धववलदेवनीतिवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥२॥ कौवेरदिग्भागमपा

अपेतयुद्धाभिनि
वेशस्य कौवेर
मार्ग उपमानं।
इंद्रप्रस्थस्यागस्त्य
मार्गः विध्योस्तु
रूपमुपमानं ४

पास्य मार्गमागस्त्यमुष्णांशुरिवावतीर्णः ॥ अपेतयुद्धाभिनिवेशसौम्यो हरिर्हरि

प्रस्थमथप्रतस्थे १ जगत्पवित्रैरपि तं न पादैः स्प्रष्टुं जगत्पूज्यमयुज्यतार्कः ॥

केन चित् विसतंतुशुभ्रं

यतो बृहत्पार्वणचंद्रचारु तस्यातपत्रं बिभरांबभूवे २ मृणालसूत्रामलमंत मध्ये

पार्श्वद्वये प्रति शार्ङ्गस्य

रेण स्थितश्चलच्चामरयोर्द्वयं सः ॥ भेजे भितः पातुकसिद्धसिंधोरभूतपूर्वां

यद्युभयतः पातुकी गंगा अब्धेर्भवति ततस्तेन

इदानीं प्रयाणमेव श्री
मति जगादिति ३

दक्षिणां दिशं ४ रविरपि अवाच्यां तेजो तीक्ष्णत्वात् हरिः सौम्यो भवति ४ चामरद्वयमध्यस्थः उपमीयते इति वाक्यार्थः २